

פנינים

המקור להינומא

מקור ראשון - לדין הינומא, מבואר ברמ"א (סימן נ"ה סעיף א') על פי התוס' ביומא (דף יג: ד"ה לחדא) שבתולה היוצאת בהינומא המבואר בכתובות (דף טו:) שהוא ראייה שהיא בחזקת בתולה אינו סתם מנהג שהיו עושים לבתולות אלא הוא קנין חופה שלה, ועיין רש"י בכתובות (דף יז: ד"ה קריתא) שהוא כעין הינומא שאנו נוהגים בו כיום. **דין זה מוזכר ברמ"א במקום נוסף**, כתב הרמ"א (אבהע"ז סימן לא סעיף א) בשם הרשב"א (שו"ת ח"ט סימן רי) נוהגין תחת החופה לשאול לעדים אם הטבעת שוה פרוטה כדי שתדע הכלה שאין מקדשה רק בשו"פ, גם נוהגין לכסות פני הכלות הצנועות ואינן מקפידות במה מקדש אותן. משמע ברמ"א שיש עוד תועלת בהינומא שלא תסתכל על הדבר שמקדשה בו ותתרצה בו כמו שהוא, ומבואר שסוג הינומא שהיה נהוג בזמן הרמ"א היה שהכלה אין יכולה לראות דרכה. וכ"כ הדרישה (יר"ד שמב ס"ק א, ואהע"ז סה ס"ק א) בשם המרדכי (כתובות סי' קלב), וכ"כ הב"ח (אבהע"ז נה ס"א) שהחתן מכסה ראש הכלה אחרי מסירת האב הוא קנין חופה.

מקור שני - בתשב"ץ קטן (סי' תסא); ומהרי"ל (מנהגים הל' נשואין); ושו"ת מהר"ם מינץ (סי' קט); והרחיב בזה המנח"י (שו"ת ח"ה סימן ל' אות י') שמקור דין הינומא הוא מרבקה דכתיב בה (בראשית כד סה) וַתִּקַּח הַצֶּעִיף וַתִּתְּקֶס, ופירש במדרש שכל טוב (כד סה) והוא בגד דק מאוד שמשימות הנשים על הראש... ואונקלוס תרגם עיפא, שמרוב דחיקתו הוא נכפל שלא יראה שער ראשה: מבואר שענין כיסוי של רבקה היה לצניעות.

ומובן המנהג שכבר מובא בחת"ס (תנינא פרשת חיי שרה), וקיצור שו"ע (קמז ס"ג) ושלחן העזר (דף כה ע"ב) שמברכים את הכלה בשעת הכיסוי בברכה שבירכו את רבקה - אַחַתְּנוּ אֶת הָיִי לְאַלְפֵי רַבָּבָה (בראשית כד סה), משום שעיקר המושג של הינומא מצינו ברבקה.

וכתב האלשיך (בראשית כד סה) - ובמדרש (שם) שנים נתכסו בצעיף וילדו תאומים רבקה ותמר. כי לפי רוב צניעות האשה כן תפקד בבנים, כענין (תהלים קכח) אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך, כי שנים נתכסו בצעיף שהוא כסוי ועטוף יתר, ונפקדו ללדת שנים שנים.

מקור שלישי - בפסקי ריא"ז (כתובות פ"א ה"א), הלק"ט (ח"א סי' כא) שפורס טליתו עליה לשם אישות וזוהי כניסתה לחופה, שנאמר (רות ג ט) ופרשת כנפך על אמתך. וכן כתב הרש"ש (קידושין יח.) דזהו שאמרה רות ופרשת כנפך על אמתך ר"ל כנפי כסותך.

מקור רביעי - בפרשת אמה העבריה: לֹא־יִמָּשַׁל לְמַכְרָה בְּבִגְדֵי־בָהּ (שמות כ"א ח), ודרשו על זה בגמ' (קידושין דף יח עמוד א) לדעת ר' עקיבא, בבגדו בה כיון שפירש טליתו עליה שוב אין רשאי למוכרה. וכתב הרש"ש (שם) ונראה לי דמזה יצא המנהג לכסות את הכלה בהינומא. וישר המנהג בקצת מקומות שגם החתן הולך עם הקרואים לכסותה. וטוב היה שהוא בעצמו יכסנה, עכ"ל.

עוד טעם נפלא - כתב החת"ס (עה"ת פרשת חיי שרה עמוד צה) מדוע מכסים פני הכלה לפני כניסתה לחופה, על פי המבואר בטור בשם הרא"ש, כדעה אחת בשו"ע (אבהע"ז סה ב) שמותר להסתכל במלבושי כלה לחבבה על בעלה אבל לא בפניה, לכן מכסים פניה שלא יבואו להסתכל בפניה אגב גררא שמסתכלים בבגדיה. [טעם זה אינו מדין קנין נישואין, וזה מסביר את הנוהגים לכסות הכלה בשעת המצוה טאנץ, שקנין הינומא לא שייך אז]. ❖

והתיר לנו את הנשואות לנו

1. טעם שלא נתבאר להדיא בפסוקים ובסוגית הש"ס מהו קנין חופה הקנינים של כסף שטר וביאה שנאמרו בקידושין לא נאמרו בנישואין, גם רב הונא שסובר (קידושין דף ה.) שחופה עושה קידושין מק"ו דנישואין, אינו סובר שכסף ושטר יעשה נישואין מק"ו דקידושין. וגם בביאה עיין בביאור הגר"א (אבהע"ז לג ס"ק ה) שהוכיח שאין ביאה עושה נישואין אלא ע"י חופה.

בתמצית מצינו 11 אופנים של חופה:

1. הרמב"ם (אישות פ"י ה"א) והשו"ע (סד ה, נה א) - ייחוד הראוי לביאה.
2. ר"ן, ורבינו ירוחם (חלק חוה נכ"ב ח"ב קפד ע"ב) - ייחוד שאינו ראוי לביאה.
3. הב"ח (ריש סימן ס"א) מוסיף - אוכלין ביחד במקום צנוע.
4. בית יוסף (אבן העזר סימן סא), ארחות חיים (הלכות כתובות סי' ד) העיטור (ח"ב שער השני ברכת חתנים חלק השני) הירושלמי - בבתולה מסירת האב לבית עם סדינים מצויירין או סוכה מוורדים והדס, באלמנה ייחוד מקום מיוחד והצעת המטה להתייחד שם.
5. רמ"א - הינומא על ראש הכלה.
6. רמ"א - סודר שחופין בו ראשיהם בשעת הברכה.
7. רמ"א (נה א) - כלונסאות.
8. מסירה - כתב השולחן ערוך (אבהע"ז סימן נז סעיף א') מסרה אביה לבעלה, או לשלוחי בעלה, או מסרה שלוחי האב לבעלה או לשלוחיו קנאה ליורשה, ופירש בחלקת מחוקק (סימן ס"ד ס"ק ו') שהיו כמו חופה.

9. ביאה בלא ייחוד - לדעת הרמב"ם (אישות פרק י' הלכה א') ביאה לשם נישואין הוי חופה אף שלא ייחדה בביתו, והרמב"ן (קידושין דף י.) פליג שאין מועיל. ועי' בתוס' (שם סוף ד"ה כל) שכתב בשם ר' ניסים גאון דע"י העראה שאחר קידושין הויא כנשואה כמו חופה שאחר קידושין.
10. באלמנה לדעת כמה פוסקים (פתחי תשובה ס"ד ט) אין קונה ייחוד הראוי לביאה, וכתב בשו"ע (או"ח שלט ה, אהע"ז סימן סד סעיף ה) שבאלמנה ביאה עושה נישואין, ועיי"ש במ"ב שי"א שגם בבתולה הוא כן אם לא היה ייחוד לפני זה.

11. ברכה - בשיטמ"ק (כתובות דף ז:) הביא בשם הגאונים דכיון דברכו ברכת חתנים דמי לכניסת חופה, אבל התוס' רי"ד ושאר ראשונים (שם) כתבו דאף דבירכו יש לה רק דין ארוסה, ואינו חייב בשאר כסות ועונה עד נישואין.

ויש בזה דבר פלא איך יתכן שקנין יסודי כל כך של נישואין לא יבואר להדיא בדברי הפוסקים והגמ' מהו, ואיך הוא חל, הרי כלפי קידושין יש משנה ערוכה אשה נקנית בכסף בשטר ובביאה ונדרש כל קנין מפסוקים, ומדוע לגבי נישואין אין בזה משנה ערוכה. עוד יש פלא מדוע מדקדקים לעשות כמה קניני חופה והרי בכל דבר קנין מכיון שקנה אין שום הידור בכך שיעשה עוד מעשה קנין, וביאר הב"ח (אבהע"ז נה ס"א) - "שמנהגנו בחופה הוא כדברי הכל מפני הספק". והינו שכל שיטה סוברת שרק כך חל נישואין וצריך להבין שורש הפלוגתא.

ויש לייסד בזה על פי דברי הבית מאיר (סימן נה) שעיקר הדין נישואין מועיל מדין סיטומתא ויסודו שינהגו יחד כדרך איש ואשה, וכן האריך בקהל"י (קידושין סימן ט') שעיקר נישואין הוא שינהגו כדרך איש ואשה, מעתה נפיק לן נהורא מגו חשוכא בבי מדרשא, שמה שלא פורט בגמ' איך יעשה את החופה כי זה תלוי כל מקום לפי מנהגו, ומוגדר בגמ' בתורת 'חופה' באופן כללי. ולכן שייד להדר לעשות כל סוגי החופה כי כולם שורש אחד להם. וז"ל הפסקי הלכות יד דוד (הלכות אישות ח"א עמוד מז עמוד א') צריך איזה מעשה שיורה שהיא מכנסת עצמה לרשות הבעל, להיות מזומנת אצלו כל שעה כדרך אשה בית אישה ובה נעשית נשואה לכל דינים שבתורה..., לכן אם עשתה איזה מעשה

מנהג נתינת הטבעת בחופת נדה

יש לברר מה הדין בחופת נדה איך ילביש לכלה את הטבעת הרי ברגע שהיא אשתו אסור לו להושיט לה כלום, כמבואר בשו"ע (סימן קצה סעיף ב') ולא יושיט מידו לידה שום דבר. גם לזרוק את הטבעת יתכן לאסור כמבואר ברמ"א (שם) שגם על ידי זריקה מידו לידה אסור, ופירש כוונתו בשיעורי שבט הלוי (שם אות ד') שאע"פ שאין נגיעה בשעת זריקה אך הוי קשר ביניהם וגזרו משום נגיעה. נמצא שאם אסור להלביש את הטבעת מצד איסור הושטה אסור גם לזרוק מכח דברי הרמ"א. וצדדי הספק בחופת נדה הוא משום שכל זמן שאינה אשתו אין בה דיני הרחקות, והצד לאסור דהוי כעין 'באים כאחת'.

שורש הנדון כבר מופיע בקדמונים, במהר"ל (עמוד 64) ואם אינה טהורה אינו מגיע בה אך הניח ליפול מעצמו לאצבעה עכ"ל, אבל בשו"ת מהר"מ מינץ (סימן קט מכון ירושלים עמוד תקלו הערה מכת"י 139) וז"ל פירסה נדה... ונהגו שלא להכניס הטבעת אלא עד פרק הראשון. מצאתי. עכ"ל.

להלכה נחלקו פוסקי זמננו: דעת הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שיעורי שבט הלוי סימן קצב ס"ד אות א' ד"ה יש, אוצרות הטהרה פרק י"ב סעיף יט) וכן אמר לי הגר"ע אורבאך שליט"א שיכול החתן לשים את הטבעת כרגיל על אצבעה של הכלה ובלבד שלא יגע בה. [ויש לחקור באיזה שלב היא מקודשת שאם היא כבר מקודשת בתחילת הנתינה היא כבר ככל אשה, וכנראה שאינה מקודשת עד שעוזב את הטבעת, אכן אם כן קשה מדוע לא יגע בה הרי עדיין אינה אשתו וצ"ל דסו"ס יש כלפי זה דין הרחקה, ועוד דהרי היא ערוה ואסור בנגיעה מצד קירוב בשר בערוה]. וכן שמעתי מהגר"ד מורגנשטרן שליט"א. שיכול להלבישה כרגיל.

ושמעתי מהגר"ד שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א, שיכול להלבישה קצת על האצבע ומשם ואילך היא תכניס לתוך האצבע ואז כבר לא חשיב כטלי קידושין מעל גבי קרקע כיון שכבר חל נתינה.

מאיך - דעת המנחת יצחק זצ"ל (שו"ת מנח"י ח"ג סימן פג) שהחתן לא יתן בעצמו את הטבעת באצבעה של הכלה אלא יניח את הטבעת שתפול מעצמה באצבעה. וכן דעת הגר"נ קרליץ שליט"א (חוט שני עמוד רטו סעיף ג' ועמוד שמ"ט ס"ג) שאסור להכניס את הטבעת לתוך אצבעה אלא היא תגביה את אצבעה כלפי מעלה והחתן יכוון את הטבעת מעל לאצבעה וישליך אותה על אצבעה שתשתרבב על אצבעה. ושמעתי ממדריך חתנים (מ.ח.) שמורים למעשה לזרוק לתוך היד. **הסבר דבריהם:** שזריקה יותר קל מהושטה משום דהוי רק גזירה משום נגיעה וגם השו"ע הזכיר רק איסור הושטה ולא הזכיר איסור זריקה, ורק הרמ"א הוסיף גזירה בזריקה. עוד הסבר שמעתי שברגע הזריקה עדיין אינה אשתו משא"כ בנתינה זה באין כאחת (י.ב.).

ומהגר"נ קופשיץ שליט"א שמעתי, שהכלה תלבש כפפה לבנה. וצ"ב אם אסור להעביר חפץ לידיה מה מועיל כפפה, ואולי הוא לסלק חשש נגיעה ממש שהוא יותר חמור. ועי' **בבן איש חי** (פרשת שופטים אות ז') שכל כלה תעטוף ידיה במשי לסימן טוב, **והפני יצחק** (ח"ב סו"ס י"א) הביא בשם **כרם שלמה** שלכתחילה אין לעשות כן משום דהוי חציצה בין ידה לטבעת וכמבואר בגמ' בסוכה לענין לולב, ויש דוחים שלענין לולב יש דין נטילה ולכן שייך בזה בעיה של חציצה אך כלפי קנין כיון שסוף סוף נתקבל הטבעת ברשותה די בזה ולא מפריע אם יש חציצה.

[וצריך להבין מדוע אין מורים לעשות שליח למסור לה הטבעת, וצ"ל דמצוה בו יותר מבשלוחו, ועוד דעדיף שלא ידעו מטעם צניעות, ועוד שהכלה תתביש בדבר, ועוד שאין ראוי שאיש זר ילבישה את הטבעת].

גירושי נדה - כעין נדון זה יש בגירושי נדה שאם נאמר באין כאחת מותר לו להושיט גיטה כי בכך הוא מגרשה, אך אם דנים לפי הזמן של קודם הנתינה אסור להושיט לה גיטה, ויתכן (מ.ס.) שבגירושין לכו"ע אסור, דכעת היא אשתו ולא שייך להתיר משום שבאין כאחת, דהעיקר תלוי בתחילת המעשה, וכל הנדון בקידושין אם חוששין גם לסוף המעשה. וכתב בשו"ת בית יצחק (אבה"ע ח"ב סי"ח) הביאו להלכה הגר"ש הלוי ואזנר זצ"ל (שיעורי שבט הלוי קצה אות ג') - נתינת גט מותר לאשתו נדה כיון שעומדים להפרד, עכ"ל. וביאור דבריו, שכל האיסור הוא מטעם הרחקה וכעת הם מורחקים ועומדים. ❖

שמורה לה לפי מנהג המקום שנכנסת בזה לרשות הבעל, נעשית נשואה מה"ת, כמבואר בירושלמי דכתובות (פ"א ה"א), עכ"ל: **אכן יש להקשות על מהלך זה** (מ.ל.) שאם נאמר שחופה הוא מצב של אישות ואין זה מעשה קנין מוגדר, א"כ איך ר' הונא לומד (דף ה'): "חופה שגומרת אינו דין שתקנה", הרי הנישואין הוא רק גמר ע"י מעשה אישות ומאן יימר שיעשה קנין, ויש ליישב שסו"ס אם זה גומר כי חשיב ניהוג של נישואין מסתבר שגם יקנה את יסוד הקידושין, עוד יתכן שזה גופא דחיית הגמ' כלום חופה גומרת אלא ע"י קידושין.

2. יסוד הדברים בחידוש נפלא של הבית מאיר

כתב הבית מאיר (סימן נה) דחופה מועיל כמו קנין סיטומתא שמועיל משום מנהג הסוחרים (בבא מציעא דף ע"ד א, שו"ע חו"מ סימן רא סעיף א'), ולכן גם חופה בהדי שושבינים שאין בה ייחוד מהניא מטעם מנהג וסיטומתא. ובספר מגדנות אליהו להג"ר אלטר אליהו רובינשטיין זצ"ל (תש"ז - תשס"ה) העיר, שמוכח שהבית מאיר סובר כדעת החת"ס (שו"ת יו"ד סימן שי"ד) שסיטומתא מועיל מדאורייתא ולכן גם חופה מועיל מדאורייתא, וחולק על דעת נתיב"מ (חו"מ שי"ד) שסיטומתא מועיל רק מדרבנן שא"כ לא שייך שחופה דאורייתא יועיל מטעם זה.

הג"ר יצחק זילברשטיין שליט"א (קובץ הלכות קידושין בהוצאת מכון אוצר הפוסקים) ביאר על פי

הערות מבני החבורה

מעשה שהיה

מעשה שהיה: בעיר התורה בני ברק שהיה חופת נדה, והחתן ניסה לזרוק את הטבעת לתוך ידי הכלה ולא להושיט את הטבעת כמו בכל חופה, מחמת המבואר בשו"ע (סימן קצה סעיף ב') שאסור להושיט שום חפץ מידו לידה (עיין לעיל כמה שיטות בדבר אם מותר להלביש את הטבעת או לא), ולרוע מזלו הטבעת נפלה על הריצפה, אָם הכלה הרימה את הטבעת והלבישה את הטבעת לכלה, המסדר קידושין לא שם לב שיש כאן בית מיחוש והמשיך הכל כרגיל.

ויש להסתפק אם חלו הקידושין כי הרי הרי החתן לא מינה את אָם הכלה להיות שליח, ועוד שיותר מסתבר שרצתה לעזור לכלה, ולא נתכוונה לעשות פעולה עבור החתן. מאידך אולי יש כאן 'זכין' שודאי החתן מעונין שאָם הכלה תהא שליח עבורו להלביש. ובאופן שהכלה עצמה תגביה את הטבעת, לכאורה יש לתלות במחלוקת הפוסקים בטלי קידושין - דבשו"ת מהרי"ל [עד ב] כתב דהיכא דהאשה נוטלת מעות הקידושין מיד הבעל ל"מ, וכמו דל"מ טלי גיטך מע"ג קרקע. וכן נסתפקו בזה המהרש"ך [קנב] הובא בבי"ש [ל א], ומהרשד"ם [עו] הובא במשנ"ל [ג א]. וכן משמע בטור ובשו"ע ריש סימן ל'. והאבנ"מ [ל א] הביא דהרמ"א ומהר"ם פדואה פשיטא להו דמהני. וכן הכריע החזו"א. וע"ע שו"ת חת"ס (אה"ע פב) מה שכתב בזה (ש.כ.). אמנן יתכן (נ.א.) שכאן גרע מטלי גיטך, כיון שלא היה כאן ציווי של הבעל ליקח מהקרקע ודעתו היתה רק על הנתינה והנתינה לא בוצעה, נמצא שאין כאן כלום. (י.מ. / מ.ב.)

תשובה: שמעתי מהג"ר עזריאל אורבאך שליט"א שחייבים לעשות שוב קידושין, וממעשה זה יש מכאן מוסר השכל שבקידושי נדה ילביש על ידה את הטבעת כי עדיין אינה אשתו כעת ואין להחמיר לזרוק (לצאת דעות המחמירים) משום שאתי לידי מכשול אם יפול. וגם אי"צ לעשות שליח לתת לה קידושיה כיון שיכול להלביש לה בעצמו. וכן שמעתי מהג"ר שמאי קהת הכהן גרוס שליט"א שודאי לא חל הקידושין אפילו בדיעבד ואסורים בייחוד, וצריך מעיקר הדין לחזור ולעשות קידושין כדין ואפילו אם הכלה תגביה לא יועיל כי טלי קידושין הצד שיועיל רק כשהבעל מצווה להדיא על כך וכאן לא העלה זה על דעתו. אולם מאידך שמעתי מהגר"ד מורגנשטרן שליט"א שהקידושין חלו והאָם הויא שליח לתת הטבעת וסו"ס קיבלה את הטבעת. וכע"ז שמעתי מהגר"נ קופשיץ שליט"א, אלא שהוסיף דאכתי הוי כמו טלי קידושייך מע"ג קרקע שתלוי במחלוקת הפוסקים וכו"ל, ולכן צריכה קידושין נוספים לחומרא בלא ברכה. ויש להוסיף ביאור בדבריהם במה שאמרו שהאמא נעשית כשליח של הבעל (ד.ק) ע"פ דברי הר"י מיגאש (גיטין דף יג.) שכתב ששליחות מעשה שאני ומועיל גם בעבד שאינו בר גירושין, עפ"ז יש לבאר גם כאן שא"צ לא מינוי ולא דעת, ולא חזרה שליחות למשלח, אלא רק כוונת פעולה [ועי' ברכ"ש גיטין סי' ל"ד שכתב כעין סברא זו]. ❖

דברי הבית מאיר מה שיש הנוהגים שאין החתן עצמו מכסה את הכלה בהינומא אלא אחר מכסה, (וכבר האריכו בזה הפוסקים יבואר בהרחבה במקום אחר בעז"ה) גם נחשב לחופה, שכיון שכך הוא המנהג באותם מקומות ממילא נהפך להיות בכלל הקנין של חופה שבכך נוהג עמה כאיש ואשה. הג"ר אשר וייס שליט"א (מנחת אשר קידושין סימן ו', וסימן י"ב) פירש הסברא בדברי הבית מאיר, משום שבחופה אין המעשה סיבת דיני נישואין, אלא המעשה יוצר מצב אישות שמכחו נובעים הדינים ולפיכך אין הכרח שיחולו הדינים בשעת הכניסה לחופה, דמצב נישואין הוא דבר נמשך ויחול דין הנישואין כשיתאפשר חלותו ע"י דין התורה. וכיון שחופה מצב אישות ולא גדר קנין לכן מועיל בזה מנהג, ולכן מועיל נישואין לפני קידושין.

3. מאי נפק"מ בקודם מתן תורה

בדבריו מוסבר היטב מדוע הרמב"ם הוצרך להגיד מה היה קודם מתן תורה, וכי בכל דיני התורה מוזכר מה היה קודם מתן תורה, מפני שגם עכשיו המושג של חופה הוא כמו המציאות של קודם מתן תורה, ורק שנתחדש שיעשה הנישואין עפ"י דיני התורה.

יסוד הדברים מבוארים בערוך השלחן (אבהע"ז סימן נה סעיף יז) וז"ל - כללו של דבר מעיקר דין תורה הוי נישואין ביאה לשם נשואין או ההכנה לזה, והחופה היא ההכנה לזה, ואיזו הכנה תלוי במנהגא (כמבואר בסעיף טז שם) דכיון דקורין לזה הדבר חופה ומברכין הברכות נגמרו הנשואין ותכלית הכנות כל החופות שמרגע זו ואילך נכנסה לרשותו ומוכן לחיות עמה כאיש ואשה. עכ"ל. ❖

'עומק הפשט'

לתרומות, הערות, והארות. נייד: 052-7687405 | פקס: 02-6507823